

Izabela Anna Grzankowska¹, Aleksandra Fabjanowicz²

Organizacja osobowości a elastyczność w radzeniu sobie ze stresem w grupie osób uzależnionych od alkoholu

Personality organisation and flexibility in coping with stress in the group of alcohol-dependent individuals

¹Katedra Psychologii Klinicznej, Wydział Psychologii, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz, Polska

²Zespół Domów Pomocy Społecznej i Ośrodków Wsparcia w Bydgoszczy, Bydgoszcz, Polska

Adres do korespondencji: Izabela Anna Grzankowska, Katedra Psychologii Klinicznej, Wydział Psychologii, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, ul. Staffa 1, 85-867 Bydgoszcz, e-mail: izabela.grzankowska@gmail.com

¹Department of Clinical Psychology, Faculty of Psychology, Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz, Bydgoszcz, Poland

²Complex of Social Welfare Homes and Support Centers in Bydgoszcz, Bydgoszcz, Poland

Correspondence: Izabela Anna Grzankowska, Department of Clinical Psychology, Faculty of Psychology, Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz, Staffa 1, 85-867 Bydgoszcz, Poland, e-mail: izabela.grzankowska@gmail.com

ORCID iDs

1. Izabela Anna Grzankowska <https://orcid.org/0000-0003-2278-8620>

2. Aleksandra Fabjanowicz <https://orcid.org/0009-0006-3993-4128>

Streszczenie

Wprowadzenie i cel: Osoby uzależnione od substancji psychoaktywnych charakteryzują się istotnie silniejszą patologią organizacji osobowości niż osoby nieuzależnione. Identyfikowanie zasobów psychologicznych, które mogą dawać szansę na bardziej adekwatne funkcjonowanie i efektywne leczenie osób uzależnionych, wydaje się więc bardzo zasadne. Jednym z zasobów osobistych człowieka jest elastyczność w radzeniu sobie, która sprzyja redukowaniu napięcia emocjonalnego i wzmacnianiu adaptacyjnych form funkcjonowania. Celem prezentowanych badań było sprawdzenie, czy występuje zależność między wymiarami organizacji osobowości a elastycznością w radzeniu sobie ze stresem u osób uzależnionych od alkoholu przy uwzględnieniu wieku i płci badanych. **Materiał i metody:** W badaniu wzięły udział 93 osoby uzależnione od alkoholu, w tym 27 kobiet (29%) oraz 66 mężczyzn (71%) w wieku 20–77 lat (średnia, *mean*, $M = 43,72$ roku; odchylenie standardowe, *standard deviation*, $SD = 12,83$). Do badań wykorzystano Inwentarz Organizacji Osobowości (Inventory of Personality Organization, IPO) Ottona F. Kernberga i wsp. (2001) w polskiej adaptacji Agnieszki Izdebskiej i Beaty Pastwy-Wojciechowskiej (2013) oraz Kwestionariusz Elastyczności w Radzeniu sobie ze Stresem (KERS-14) autorstwa Małgorzaty Anny Basińskiej i wsp. (2021). **Wyniki:** Wykazano, że bardziej elastyczne strategie zaradcze występują u tych badanych dorosłych uzależnionych od alkoholu, którzy stosują mechanizmy obronne wyższego rzędu i cechują się większą spójnością tożsamości. Wiek badanych okazał się zmienną powiązaną z bardziej prawidłową organizacją osobowości oraz większą elastycznością w radzeniu sobie. **Wnioski:** Elastyczność w radzeniu sobie jest częściowo powiązana z wymiarami organizacji osobowości badanych dorosłych uzależnionych od alkoholu.

Słowa kluczowe: uzależnienie od alkoholu, organizacja osobowości, elastyczność w radzeniu sobie

Abstract

Introduction and objective: Psychoactive substance abusers are characterised by significantly stronger pathology of personality structure compared to non-addicted population. Therefore, identifying psychological resources that may provide a chance for more adequate functioning and effective treatment of these patients seems justified. One such resource is flexibility in coping, which helps reduce emotional tension and reinforces adaptive forms of functioning. The aim of the presented research was to verify whether there is a relationship between the dimensions of personality organisation and flexibility in coping among alcohol-dependent individuals, taking into account the age and gender of respondents. **Materials and methods:** The study involved 93 alcohol-dependent people, including 27 women (29%) and 66 men (71%) aged 20 to 77 years (*mean*, $M = 43.72$; *standard deviation*, $SD = 12.83$). The research used the Inventory of Personality Organization (IPO) by Otto F. Kernberg and colleagues (2001) in the Polish adaptation by Agnieszka Izdebska and Beata Pastwa-Wojciechowska (2013) and the Flexibility in Coping with Stress Questionnaire (Kwestionariusz Elastyczności w Radzeniu sobie ze Stresem, KERS-14) by Małgorzata Anna Basińska and colleagues (2021). **Results:** The research showed that more flexible coping strategies occur among those alcohol-dependent adults who use higher-order defence mechanisms and are

characterised by greater identity coherence. The age was found to be a variable associated with a better personality organisation and greater flexibility in coping. **Conclusions:** Flexibility in coping is partially related to the dimensions of personality organisation in alcohol-dependent adults.

Keywords: alcohol addiction, personality organisation, flexibility in coping

WSTĘP

Uzależnienie od alkoholu stanowi poważny problem społeczny, wciąż trudny do przezwyciężenia, który zaburza funkcjonowanie jednostki w wielu aspektach jej życia, a dla wielu osób okazuje się śmiertelny (Dziukiewicz, 2017). Światowa Organizacja Zdrowia (World Health Organization, 2018) wskazuje, że zaburzenie używania alkoholu dotyczy 237 milionów mężczyzn i 46 milionów kobiet w skali światowej. W Polsce natomiast szkodliwe spożycie alkoholu przez całe życie dotyczy 11,9% populacji, czyli około 3 milionów osób. Problemy alkoholowe dotyczą głównie mężczyzn, wśród których 20,5% nadużywa alkoholu, a u 4,4% zdiagnozowano uzależnienie od alkoholu. W znacznie mniejszym stopniu problem ten dotyczy kobiet, spośród których alkoholu nadużywa 3,4% (Bujalski *et al.*, 2021).

Uzależnienie od alkoholu jest również istotną przyczyną występowania zaburzeń psychicznych, obecnych u około 40% osób uzależnionych (Dragan, 2008; Skoczek *et al.*, 2020; Woronowicz, 2009). Według niektórych źródeł nawet 86% kobiet i 72,4% mężczyzn uzależnionych od alkoholu cierpi na inne zaburzenia psychiczne w ciągu życia (Gąsior, 2008; Kasperowicz-Dąbrowiecka, 2003; Kessler *et al.*, 1997; Kranzler i Rosenthal, 2003). Należą do nich między innymi zaburzenia osobowości, a ich występowanie w grupie osób uzależnionych od alkoholu ocenia się jako powszechne.

Wśród propozycji ujęcia problematyki zaburzonej osobowości w populacji osób uzależnionych od alkoholu interesująca jest koncepcja organizacji osobowości Ottona F. Kernberga (1994, 1980), wywodząca się z nurtu relacji z obiektem. Zgodnie z tą teorią osobowość to trwałe, nawykowe wzorce zachowania, myślenia, emocji, motywacji i nawiązywania relacji z innymi, charakterystyczne dla danej jednostki i ukształtowane poprzez czynniki temperamentalne, doświadczenia w relacji z opiekunami, doświadczenia rozwojowe, a także konflikty i mechanizmy obronne (Caligor i Clarkin, 2013; Caligor *et al.*, 2019). Kernberg wyróżnia trzy poziomy organizacji osobowości patologicznej: neurotyczną, borderline i psychotyczną (Izdebska i Pastwa-Wojciechowska, 2013). Klasyfikuje patologię osobowości na podstawie charakterystyki najważniejszych procesów lub struktur psychicznych, czyli integracji tożsamości (IT), stosowanych mechanizmów obronnych (MO), zdolności do testowania rzeczywistości (TR), natężenia agresji w relacjach z innymi (NA) oraz sztywności i/lub spójności wartości moralnych (WM) (Caligor *et al.*, 2019). Charakterystyka tych właściwości tworzy kontinuum, na którego zdrowym, dojrzałym krańcu znajdują się jednostki cechujące się prawidłowo ukształtowaną

tożsamością, przewagą mechanizmów obronnych wyższego rzędu i trafnością w badaniu rzeczywistości, natomiast na patologicznym, psychotycznie zorganizowanym krańcu znajdują się osoby cechujące się głęboką niespójnością tożsamości, dominacją mechanizmów obronnych niższego rzędu, niską trafnością w badaniu rzeczywistości, nasiloną agresją w relacjach z innymi oraz wrogością i orientacją antyspołeczną w obszarze wartości moralnych (Caligor i Clarkin, 2013). Badania prowadzone w tej perspektywie dowiodły, że osoby uzależnione od substancji psychoaktywnych charakteryzują się istotnie silniejszą patologią organizacji osobowości niż osoby nieuzależnione (Wojtyńkiewicz *et al.*, 2020).

Wobec rozpowszechnienia i destrukcyjnego charakteru zaburzeń związanych z uzależnieniem od alkoholu (Bujalski *et al.*, 2021; Dziukiewicz, 2017; Grzybowski, 2005; World Health Organization, 2018) ważnym przedmiotem badań w różnych dziedzinach nauki, w tym m.in. w psychologii, stało się poszukiwanie czynników ochronnych w rozwoju uzależnień od substancji psychoaktywnych (Cierpiąłkowska i Ziarko, 2010). Dotychczasowa wiedza na ten temat jest wciąż nie dość obszerna, dlatego badacze koncentrują uwagę na grupie czynników psychologicznych, którą stanowią zasoby osobiste, czyli różne właściwości, które jednostka może aktywować, aby poradzić sobie z trudnymi doświadczeniami powiązаныmi ze stresem (Hobfoll, 2012; Pietras-Mrozicka, 2016; Ziarko, 2010). Są one definiowane jako „predyspozycje osobowościowe umożliwiające efektywne funkcjonowanie, szczególnie w sytuacjach trudnych i obciążających” (Mróz, 2014, s. 731). Zdolność do skorzystania z zasobów w sytuacji stresującej może być często decydująca dla zachowania dobrostanu (Chodkiewicz, 2001).

W ostatnich latach znaczne zainteresowanie badaczy budzi elastyczność w radzeniu sobie ze stresem (Basińska i Szocińska, 2015; Basińska *et al.*, 2021; Cheng, 2003; Kato, 2012), która jest zasobem i dyspozycją do korzystania z posiadanego repertuaru zasobów. Elastyczność w radzeniu sobie odnosi się przede wszystkim do sposobu stosowania strategii zaradczych przez jednostkę w sytuacjach trudnych (Górska i Basińska, 2020). Wyższy poziom elastyczności w radzeniu sobie wiąże się z większymi zdolnościami do adaptacji w różnych sytuacjach życiowych (Borzyszkowska i Basińska, 2018; Kato, 2012).

Elastyczne radzenie sobie ze stresem jest możliwe, gdy jednostka dysponuje wieloma strategiami radzenia sobie. Przejawem elastyczności w radzeniu sobie ze stresem jest tzw. zmienność w kontekście międzysytuacyjnym (Borzyszkowska i Basińska, 2020; Lazarus i Folkman, 1984), czyli

zdolność dostosowania strategii zaradczych w dynamicznie zmieniających się warunkach międzysytuacyjnych i wewnątrzsytuacyjnych (Kato, 2015), co oznacza umiejętność wyboru i zastosowania adekwatnych strategii zaradczych w zależności od oceny sytuacji stresowej, nawet wtedy, gdy warunki nie ulegają zmianie. Przejawem elastyczności jest także zdolność refleksji nad działaniami podjętymi w celu poradzenia sobie z trudnymi okolicznościami (Borzyszkowska i Basińska, 2020). Niski poziom elastyczności w radzeniu sobie skutkuje usztywnieniem zachowań zaradczych, trudnościami w adaptacji do zmieniających się warunków sytuacji stresogennej i narażeniem osób zmagających się z przewlekłym stresem na wystąpienie długotrwałej dysfunkcji (Basińska, 2015).

Uzależnienie od alkoholu jest zbiorem zachowań nieadaptacyjnych, które wiążą się z negatywnymi konsekwencjami zarówno osobistymi, jak i społecznymi, a mimo to nadużywanie substancji psychoaktywnej jest zwykle kontynuowane i powtarzane przez osoby uzależnione (Skoczek *et al.*, 2020). Prawdopodobne jest więc, że osoby uzależnione przejawiają deficyty w zakresie elastyczności w radzeniu sobie. W sytuacjach, gdy trudno im znosić napięcie emocjonalne z powodu deficytu zasobów, w tym elastyczności w radzeniu sobie, mogą uruchamiać lub podtrzymywać strategię pozornego radzenia sobie poprzez używanie substancji psychoaktywnej (Borzyszkowska i Basińska, 2020; Poprawa, 2011; Skotnicka, 2018).

CEL BADAŃ

Głównym celem przeprowadzonych badań było sprawdzenie, czy występuje zależność między wymiarami organizacji osobowości a elastycznością w radzeniu sobie jako zasobem osobistym u osób dorosłych uzależnionych od alkoholu z uwzględnieniem ich płci i wieku.

Sformułowano następujące pytania badawcze:

1. Czy wymiary organizacji osobowości są negatywnie powiązane z nasileniem elastyczności w radzeniu sobie i jej podwymiarami?
2. Czy wymiary organizacji osobowości pełnią funkcję różnicującą w stosunku do elastyczności w radzeniu sobie i jej podwymiaramów w grupie osób dorosłych uzależnionych od alkoholu?
3. Czy wymiary organizacji osobowości badanych i ich elastyczność w radzeniu sobie są zróżnicowane ze względu na płeć i wiek?

MATERIAŁ I METODY

W badaniach wzięły udział 93 osoby – 27 kobiet (29%) oraz 66 mężczyzn (71%) w wieku 20–77 lat (średnia, *mean*, $M = 43,72$ roku; odchylenie standardowe, *standard deviation*, $SD = 12,83$) uzależnionych od alkoholu. Średnia wieku kobiet i mężczyzn była zbliżona. Większość badanych pochodziła z dużych miast (64,52%), ponad połowa badanych pozostawała w związku (50,54%), większość pracowała zawodowo (62,37%) (tab. 1).

Znaczny odsetek badanych ($n = 78$; 82,42%) deklarował brak chorób somatycznych, ale duża liczba badanych ($n = 33$; 35,48%) wskazała, że boryka się z zaburzeniami psychicznymi. Okres abstynencji był u badanych zróżnicowany, u niektórych trwał zaledwie jeden miesiąc, u innych zaś wiele lat ($M_{m-cc} = 25$; $SD = 67,83$; min. = 1 miesiąc; maks. = 336 miesięcy). Badanie zostało przeprowadzone zgodnie z kryterium dostępności aktualnie niepijących osób z rozpoznaniem uzależnienia od alkoholu. Badaniami objęto pozostających w abstynencji uczestników grup Anonimowych Alkoholików oraz pacjentów przebywających na oddziałach zamkniętych i otwartych różnych placówek medycznych. Uczestnicy wyrazili ustną zgodę na udział w badaniu. Poinformowano ich o anonimowości i dobrowolności wypełnienia kwestionariuszy oraz możliwości rezygnacji z badania w dowolnym momencie jego trwania.

W badaniach wykorzystano Inwentarz Organizacji Osobowości (Inventory of Personality Organization, IPO) Johna F. Clarkina, Pameli A. Foelsch i Ottona F. Kernberga (2001) w polskiej adaptacji Agnieszki Izdebskiej i Beaty Pastwy-Wojciechowskiej (2013) służący do pomiaru pięciu wymiarów organizacji osobowości: mechanizmy obronne, integracja tożsamości, testowanie rzeczywistości, natężenie agresji oraz wartości moralne. Przeprowadzona konfirmacyjna analiza czynnikowa wykazała najlepsze dopasowanie modelu pięcioczynnikowego ($\chi^2 = 9091,58$; $df = 3307$), co jest zgodne z badaniami amerykańskimi (Lenzenweger *et al.*, 2001). Rzetelność kwestionariusza oceniono za pomocą α Cronbacha, która w badanej grupie w poszczególnych podskalach uzyskała następujące wartości: mechanizmy obronne (MO) – $\alpha = 0,86$, integracja tożsamości (IT) – $\alpha = 0,92$, testowanie rzeczywistości (TR) – $\alpha = 0,93$, natężenie agresji (NA) – $\alpha = 0,87$, wartości moralne (WM) – $\alpha = 0,76$.

Zastosowano również Kwestionariusz Elastyczności w Radzeniu sobie ze Stresem (KERS-14) Małgorzaty A. Basińskiej

Zmienna	Charakterystyka zmiennej	Liczebność	% liczebności
Miejsce zamieszkania	Wieś, małe miasto, średnie miasto	33	35,48
	Duże miasto	60	64,52
Stan cywilny	W związku	47	50,54
	Nie w związku	46	49,46
Sytuacja zawodowa	Pracujący	58	62,37
	Niepracujący	35	37,63

Tab. 1. Rozkład liczebności scalonych zmiennych społeczno-demograficznych w badanej grupie (N = 93)

Zmienna	M	SD	Min.	Maks.	Skośność	Kurtoza
Mechanizmy obronne	2,74	0,66	1,31	4,5	0,144	-0,170
Integracja tożsamości	2,71	0,78	1,00	4,86	0,333	0,040
Testowanie rzeczywistości	1,90	0,76	1,00	4,00	0,811	-0,216
Natężenie agresji	1,83	0,65	1,00	3,89	0,730	0,363
Wartości moralne	2,55	0,64	1,18	3,91	0,027	-0,470

M – mean, średnia; Maks. – wartość maksymalna; Min. – wartość minimalna; SD – standard deviation, odchylenie standardowe.

Tab. 2. Średnie wartości wymiarów organizacji osobowości w badanej grupie (N = 93)

Zmienna	Elastyczność w radzeniu sobie		Repertuar		Zmienność		Refleksyjność	
	r	p	r	p	r	p	r	p
Mechanizmy obronne	-0,18	0,072	-0,22	0,030	-0,13	0,229	-0,02	0,053
Integracja tożsamości	-0,20	0,051	-0,19	0,062	-0,16	0,134	-0,25	0,014
Testowanie rzeczywistości	-0,03	0,814	-0,03	0,798	0,02	0,884	-0,09	0,370
Natężenie agresji	-0,08	0,446	-0,09	0,402	-0,03	0,799	-0,15	0,146
Wartości moralne	-0,06	0,560	-0,07	0,478	-0,01	0,922	-0,13	0,233

p – poziom istotności różnic; r – współczynnik korelacji r-Pearsona.

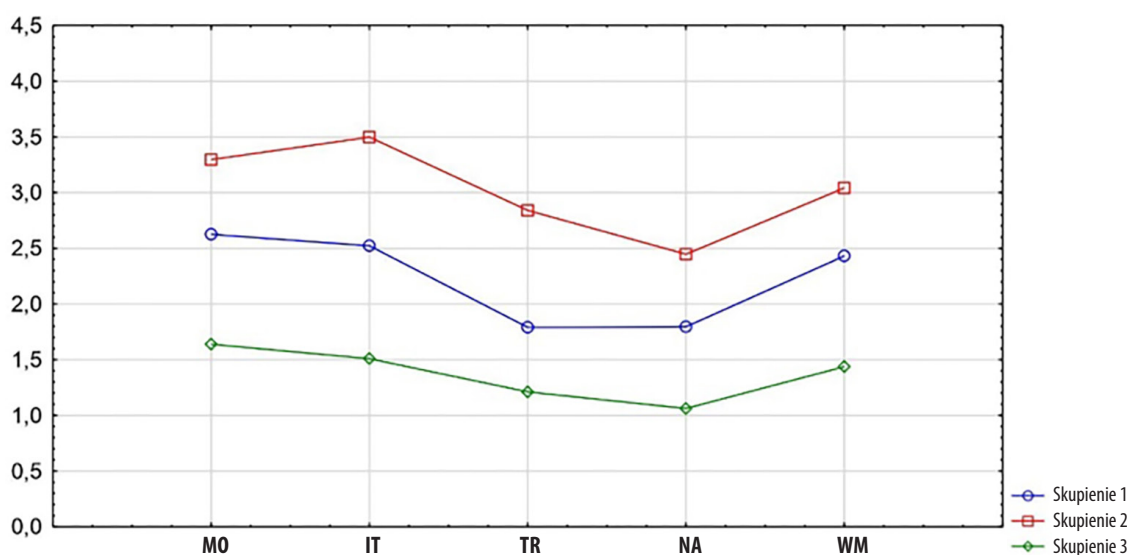
Tab. 3. Związek poziomu organizacji osobowości z elastycznością w radzeniu sobie w wymiarze ogólnym i jej podwymiarami (N = 93)

i wsp. (2021), który pozwala na pomiar elastyczności w radzeniu sobie, traktowanej jako cecha procesu radzenia sobie. Narzędzie umożliwia uzyskanie globalnego wskaźnika elastyczności w radzeniu sobie oraz jej trzech podwymiarów wyrażonych w podskali repertuar (*repertoire*), która odnosi się do posiadanych przez jednostkę strategii radzenia sobie, podskali zmienność (*changeability*), dotyczącej zdolności do zmiany strategii radzenia sobie i generowania skuteczniejszych strategii radzenia sobie, oraz podskali refleksyjność (*reflexivity*), która dotyczy umiejętności obserwacji przez jednostkę efektów swoich strategii radzenia sobie i odrzucania tych nieskutecznych. Wskaźnik rzetelności całego kwestionariusza wyrażony za pomocą α Cronbacha był wysoki i przyjął w grupie badanych osób uzależnionych od alkoholu wartość 0,94.

W poszczególnych podskalach rzetelność również okazała się zadowalająca i osiągnęła w badanej grupie następujące wartości: dla wymiaru repertuar $\alpha = 0,86$, dla wymiaru zmienność $\alpha = 0,91$, a dla wymiaru refleksyjność $\alpha = 0,60$.

Ponadto posłużono się autorską metryczką w celu uzyskania informacji na temat społeczno-demograficznej charakterystyki badanych.

Analizy statystyczne przeprowadzono za pomocą pakietu Statistica 13.4. Doboru testów dokonano z uwzględnieniem charakteru zmiennych. Analiza testów normalności wykazała, że rozkłady zmiennych dla wartości poziomów struktury organizacji osobowości spełniają kryteria rozkładu normalnego. Rozkład wyników dla pomiaru elastyczności w radzeniu sobie ze stresem, a także podskal: repertuar, zmienność

MO – mechanizmy obronne; IT – integracja tożsamości; TR – testowanie rzeczywistości; NA – natężenie agresji; WM – wartości moralne.

Ryc. 1. Wykres średnich trzech skupień ze względu na wymiary organizacji osobowości

Zmienna	Skupienie 1 n = 44 (47,31%)		Skupienie 2 n = 32 (34,41%)		Skupienie 3 n = 17 (18,28%)		F	p	RIR
	M	SD	M	SD	M	SD			
Mechanizmy obronne	2,63	0,44	3,30	0,50	1,64	0,69	58,81	<0,001	1 < 2; 1 > 3; 2 > 3
Integracja tożsamości	2,52	0,42	3,50	0,56	1,51	0,66	85,50	<0,001	1 < 2; 1 > 3; 2 > 3
Testowanie rzeczywistości	1,79	0,43	2,84	0,67	1,21	0,54	59,13	<0,001	1 < 2; 1 > 3; 2 > 3
Natężenie agresji	1,80	0,50	2,45	0,57	1,89	0,43	42,12	<0,001	1 < 2; 1 > 3; 2 > 3
Wartości moralne	2,43	0,42	3,04	0,48	1,44	0,62	61,42	<0,001	1 < 2; 1 > 3; 2 > 3

F – wartość testu analizy wariancji; M – mediana; p – poziom istotności różnic; RIR – test rozsądnej istotnej różnicy Tukeya; SD – standard deviation, odchylenie standardowe.

Tab. 4. Istotność różnic między średnimi trzech skupień z uwzględnieniem poszczególnych wymiarów organizacji osobowości

Zmienna	Skupienie 1 n = 44 (47,31%)		Skupienie 2 n = 32 (34,41%)		Skupienie 3 n = 17 (18,28%)		F	p	RIR
	M	SD	M	SD	M	SD			
Elastyczność	21,02	8,85	21,34	9,38	27,24	6,66	3,41	0,037	1 < 3
Repertuar	6,77	3,12	7,25	3,49	9,47	2,40	4,59	0,013	1 < 3
Zmienność	9,34	4,22	9,44	4,29	11,41	3,22	1,72	0,184	–
Refleksyjność	4,91	2,08	4,66	2,10	6,35	1,62	4,27	0,017	1 < 3; 2 < 3

F – wartość testu analizy wariancji; M – mediana; p – poziom istotności różnic; RIR – test rozsądnej istotnej różnicy Tukeya; SD – standard deviation, odchylenie standardowe.

Tab. 5. Istotność różnic między średnimi w zakresie elastyczności w radzeniu sobie i jej podwymiarów w skupieniach wyodrębnionych ze względu na organizację osobowości

i refleksyjność istotnie różnił się od normalnego. Jednak ze względu na wartości skośności wyników, które mieściły się w przedziałach od –1 do 1, oraz wyniki kurtozy w przedziałach od –2 do 2 zastosowano w obliczeniach statystycznych testy parametryczne (Gravetter i Wallnau, 2014).

WYNIKI

Wymiary organizacji osobowości a elastyczność w radzeniu sobie i jej wymiary u osób dorosłych uzależnionych od alkoholu

Średnie poziomy wymiarów organizacji osobowości w badanej grupie osób uzależnionych od alkoholu wskazują na ich trudności w stabilnym i trafnym testowaniu rzeczywistości, na skłonność do impulsywnych, agresywnych zachowań, a także na dość nasilone stosowanie prymitywnych mechanizmów obronnych, niespójności w obrębie integracji tożsamości oraz wartości moralnych i nadmierną wrogość interpersonalną (tab. 2).

Powiązanie wymiarów organizacji osobowości badanych dorosłych uzależnionych od alkoholu z elastycznością w radzeniu sobie i jej poszczególnymi wymiarami jest niewielkie. Taką zależność ujawniają jedynie dwa spośród wymiarów struktury osobowości: wymiar mechanizmy obronne pozostaje w słabym negatywnym związku z podwymiarom repertuar w konstrukcie elastyczności, a wymiar integracja tożsamości ujawnia słaby negatywny związek z podwymiarom refleksyjność w konstrukcie elastyczności w radzeniu sobie ze stresem u osób z badanej grupy. Im więc większe nasilenie prymitywnych mechanizmów obronnych u osoby badanej, tym mniej zróżnicowanych strategii i sposobów

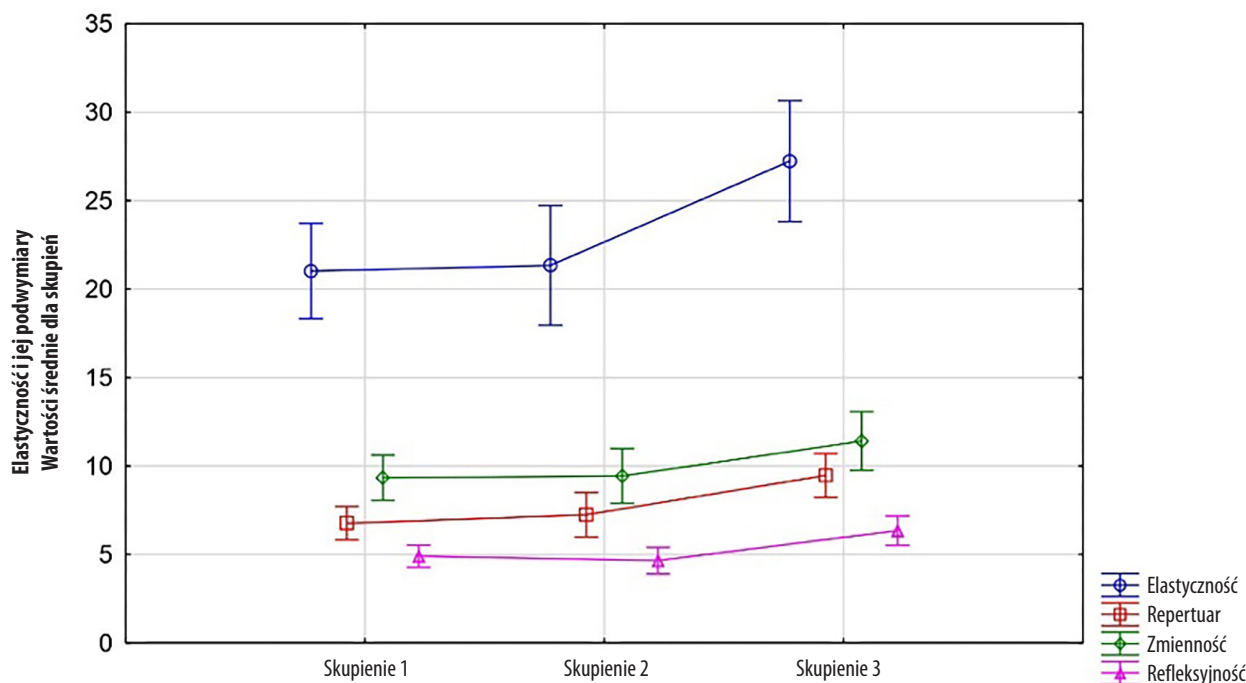
radzenia sobie ze stresem jest w jej dyspozycji. Tak że im mniej zintegrowana jest tożsamość badanych dorosłych uzależnionych od alkoholu, tym mniejsza jest ich zdolność do refleksji nad własną aktywnością zaradczą i jej skutecznością (tab. 3).

Zróżnicowanie elastyczności w radzeniu sobie w zależności od wymiarów organizacji osobowości

W wyniku analiz na wynikach uśrednionych okazało się, że ze względu na organizację osobowości można wyodrębnić wśród badanych trzy istotnie różne grupy, skupiające jednostki o podobnym wzorcu funkcjonowania w poszczególnych wymiarach (ryc. 1).

Skupienie 1 jest najliczniejsze (47,31%) i obejmuje grupę osób, u których nieadaptacyjne właściwości w prawie wszystkich wymiarach osobowości (IT, TR, NA, WM) występują na podwyższonym poziomie, a w wymiarze MO nawet na dość znacznym.

Skupienie 2 obejmuje około 1/3 liczby osób badanych (34,41%), których organizacja osobowości charakteryzuje się większym w stosunku do skupienia 1 nasileniem nieprawidłowych właściwości w niemal wszystkich wymiarach (MO, IT, TR, WM), z nieco mniej intensywnymi zakłóceniami w zakresie kontroli impulsów i zachowań agresywnych (NA). Skupienie 3 jest najmniej licznie reprezentowane (18,28%). Należą do niego badani, u których – w porównaniu z pozostałymi dwiema grupami – występuje najmniej prymitywnych mechanizmów obronnych (MO), ich tożsamość jest najlepiej zintegrowana (IT), skłonności do zachowań agresywnych (NA) są najniższe, ich zdolność testowania

Ryc. 2. Wykres różnic między średnimi w zakresie elastyczności w radzeniu sobie oraz jej podwymiary w skupieniach wyodrębnionych ze względu na wymiary organizacji osobowości

rzeczywistości (TR) jest bardziej stabilna, a wartości moralne (WM) są najlepiej zinternalizowane (tab. 4). Elastyczność w radzeniu sobie i jej podwymiary osiągają zróżnicowaną charakterystykę w zależności od skupienia wyodrębnionego na podstawie organizacji osobowości. Badani w skupieniu 1 charakteryzują się istotnie niższym ogólnym poziomem kompetencji w zakresie elastyczności w radzeniu sobie w stosunku do badanych ze skupienia 3. Dysponują także istotnie uboższym repertuarem strategii zaradczych oraz mniejszą zdolnością podjęcia refleksji nad własnym postępowaniem zaradczym. Elastyczność w radzeniu sobie oraz jej podwymiary występują u osób ze skupienia 2 na poziomie podobnym jak u osób ze skupienia 1. Osoby ze skupienia 2 nie różnią się też istotnie większością kompetencji w zakresie elastyczności od osób ze skupienia 3. Jedynie ich refleksyjność jest istotnie niższa od tej, która charakteryzuje osoby ze skupienia 3. Wyniki uzyskane przez badanych w podskali zmienność, składowej konstruktu elastyczności w radzeniu sobie, nie są zróżnicowane ze względu na organizację osobowości (tab. 5). Organizacja osobowości ma więc w badanej grupie różnicujące znaczenie dla kompetencji badanych w zakresie elastyczności w radzeniu sobie oraz jej poszczególnych wymiarów (ryc. 2).

Organizacja osobowości i elastyczność w radzeniu sobie i jej wymiary ze względu na płeć osób dorosłych uzależnionych od alkoholu

Wymiary organizacji osobowości okazały się w badanej grupie osób dorosłych uzależnionych od alkoholu częściowo

zróżnicowane ze względu na płeć. Stwierdzono, że mężczyźni w porównaniu z kobietami są istotnie bardziej skłonni do zachowań agresywnych (NA). Badani mężczyźni są także istotnie bardziej wrogo oraz antyspołecznie zorientowani w swoim funkcjonowaniu (WM). W pozostałych wymiarach osobowości badani funkcjonują podobnie bez względu na płeć (tab. 6). W badanej grupie osób dorosłych uzależnionych od alkoholu nie występują natomiast różnice związane z płcią w zakresie elastyczności w radzeniu sobie i jej podwymiary (tab. 6).

Organizacja osobowości i elastyczność w radzeniu sobie ze względu na wiek osób badanych

Wymiary organizacji osobowości badanych dorosłych uzależnionych od alkoholu okazały się istotnie powiązane z ich wiekiem w zakresie MO, IT oraz NA. Związek z wiekiem każdego z wymienionych aspektów okazał się negatywny, choć słaby, co oznacza, że starsi wiekiem badani stosują dojrzałe mechanizmy obronne, ich tożsamość jest bardziej zintegrowana, a agresja mniej nasilona. Natomiast wymiary TR i WM badanych osób nie są związane z wiekiem (tab. 7). Elastyczność w radzeniu sobie okazała się z kolei istotnie pozytywnie powiązana z wiekiem badanych we wszystkich wymiarach, choć zależność zmiennych ma słabą siłę. Wyniki analiz wskazują, że im starsza jest osoba dorosła uzależniona od alkoholu, tym bardziej elastycznie radzi sobie ze stresem, dysponuje bogatszym repertuarem strategii, ma większą zdolność zmiany sposobu radzenia sobie ze

Zmienna	Mężczyźni n = 66		Kobiety n = 27		t	p
	M	SD	M	SD		
Mechanizmy obronne	2,69	0,75	2,66	0,83	0,17	0,863
Integracja tożsamości	2,71	0,86	2,58	0,90	0,68	0,497
Testowanie rzeczywistości	2,10	0,85	1,91	0,72	1,05	0,297
Natężenie agresji	2,00	0,71	1,62	0,63	2,40	0,018
Wartości moralne	2,60	0,73	2,13	0,66	2,87	0,005
Elastyczność w radzeniu sobie	21,88	9,10	23,22	8,54	-0,66	0,513
Repertuar	7,30	3,35	7,74	3,10	-0,58	0,560
Zmienność	9,64	4,23	10,04	3,89	-0,42	0,672
Refleksyjność	4,94	2,10	5,44	2,04	-1,06	0,291

M – mediana; p – poziom istotności różnic; SD – standard deviation, odchylenie standardowe; t – test t-Studenta dla prób niezależnych.

Tab. 6. Różnice w wymiarach organizacji osobowości oraz elastyczności w radzeniu sobie ze stresem i jej podwymiarach u dorosłych osób uzależnionych od alkoholu (N = 93; df = 91) ze względu na płeć, określone na wynikach uśrednionych

Zmienna	Wiek	
	r	p
Mechanizmy obronne	-0,33	0,001
Integracja tożsamości	-0,23	0,029
Testowanie rzeczywistości	-0,09	0,397
Natężenie agresji	-0,29	0,005
Wartości moralne	-0,16	0,136
Elastyczność w radzeniu sobie	0,26	0,013
Repertuar	0,25	0,014
Zmienność	0,22	0,033
Refleksyjność	0,27	0,010

p – poziom istotności różnic; r – współczynnik korelacji r-Pearsona.

Tab. 7. Związek organizacji osobowości oraz elastyczności i jej podwymiarów z wiekiem badanych osób uzależnionych od alkoholu (N = 93)

względnie do sytuacji lub wewnętrzne dyspozycje, a także jest bardziej skłonna do refleksji nad własnym procesem zaradczym i jego skutkami (tab. 7).

OMÓWIENIE

Problem badawczy prezentowanej pracy stanowiła analiza powiązań między organizacją osobowości zdefiniowaną zgodnie z założeniami Kernberga (1996, 2004) a elastycznością w radzeniu sobie jako zasobem osobistym u osób dorosłych uzależnionych od alkoholu. W analizie wzięto pod uwagę także wiek i płeć osób badanych.

Zgodnie z oczekiwaniami w osobowości badanych osób uzależnionych od alkoholu z różnym nasileniem ujawniły się nieprawidłowości związane z niespójnością tożsamości, występowaniem mechanizmów obronnych niższego rzędu, nietrafnością w badaniu rzeczywistości oraz wrogością w relacjach z innymi i orientacją antyspołeczną w obszarze wartości moralnych (Clarkin *et al.*, 2001; Izdebska i Pastwa-Wojciechowska, 2013). We wcześniejszych badaniach w grupie osób uzależnionych od alkoholu stwierdzono również znacznie gorszą organizację tożsamości we wszystkich jej wymiarach w porównaniu z osobami nieuzależnionymi (Wojtyńkiewicz, 2018). Jest to zgodne z wynikami innych badań, w których porównano organizację osobowości osób

uzależnionych od alkoholu i od narkotyków i osób nieuzależnionych. W rezultacie okazało się, że osoby uzależnione od substancji psychoaktywnych cechowały się ogólnie bardziej nasilonymi nieprawidłowościami w organizacji osobowości, czyli większą dyfuzją tożsamości, większym nasileniem prymitywnych mechanizmów obronnych i trudności w testowaniu rzeczywistości oraz mniejszą dojrzałością funkcjonowania moralnego i silniejszą skłonnością do ujawniania wrogości (Wojtyńkiewicz *et al.*, 2020). W badaniu przedstawionym w niniejszej pracy nieprawidłowości wyłonione w poszczególnych wymiarach organizacji osobowości tworzą obraz nasilenia psychopatologii analogiczny do stwierdzonego wcześniej w grupie osób uzależnionych od alkoholu, choć nie ujęto w tym przypadku grupy kontrolnej, co jest jednym z ograniczeń prezentowanego badania. Konsekwencją nieprawidłowości związanych z bardziej patologiczną organizacją osobowości mogą być trudności w funkcjonowaniu i przeszkody w osiągnięciu pozytywnej adaptacji. Mogą temu towarzyszyć napięcie, większe natężenie stresu i poczucie obciążenia życiem codziennym (Caligor *et al.*, 2019; Gunn *et al.*, 2013). Osiągnięcie odprężenia i samoregulacja są tym trudniejsze, im mniej dojrzała zorganizowana jest osobowość (McWilliams, 2008). Jeśli traktować uzależnienie w kategorii sposobu radzenia sobie (Krupa *et al.*, 2005), to jest on skrajnie nieprzystosowawczy

oraz istotnie ogranicza repertuar strategii zaradczych (Krok i Gałążewska, 2016). W efekcie powoduje potęgowanie się wewnętrznej frustracji i może sprawiać, że jej tolerancja się wtórnie zmniejsza, nasilając trudności adaptacyjne, które mogą się okazywać coraz bardziej dotkliwe i generować większy stres (Cierpiałkowska i Gościński, 2005; Izdebska i Pastwa-Wojciechowska, 2013). Można to rozumieć zgodnie z tzw. zasadą współreagowania, która sugeruje, że właściwości i cechy jednostki, które są przyczyną jej określonych doświadczeń życiowych, w efekcie tych właśnie doświadczeń są zwykle wzmacniane i pogłębiane (Caspi *et al.*, 2005; Kaiser *et al.*, 2018).

W przeprowadzonych badaniach skoncentrowano uwagę również na elastyczności w radzeniu sobie ze stresem, która może stanowić zasób i pomoc w zachowaniu lepszego stanu zdrowia oraz uchronić przed narastaniem patologicznych konsekwencji już istniejących trudności (Górska i Basińska, 2020; Hobfoll, 2012). Skuteczne radzenie sobie ze stresem polega na złagodzeniu siły odczuwanego stresu w konstruktywny sposób (Ogińska-Bulik, 2014), a jego istotnym elementem jest elastyczność (Borzyszkowska i Basińska, 2020; Kato, 2012). Elastyczność w radzeniu sobie jest w badanej grupie na poziomie przeciętnym dla populacji osób dorosłych (sten 5), repertuar strategii zaradczych osób badanych także jest przeciętny (sten 5), podobnie jak zdolność do zmiany strategii w zależności od oceny jej skuteczności (sten 5), przeciętna jest również zdolność podjęcia refleksji nad procesem radzenia sobie (sten 6). Porównywalne wyniki uzyskano we wcześniej przeprowadzonych badaniach w podobnej populacji osób uzależnionych od alkoholu, które także wykazały, że ich elastyczność w radzeniu sobie była przeciętna (Borzyszkowska i Basińska, 2018). Oznacza to, że osoby dorosłe uzależnione od alkoholu są w stanie umiarkowanie dopasować swoje zachowanie zaradcze, w tym strategię radzenia sobie, do warunków związanych z sytuacją. Jednak przeciętny poziom elastyczności oznacza też, że prawdopodobnie dość często nie dostosowują ich trafnie, być może nie uwzględniają możliwości kontrolowania sytuacji, a ich zachowanie jest wówczas mniej elastyczne.

Przeprowadzone analizy wykazały, że powiązanie elastyczności z wymiarami organizacji osobowości u osób z badanej grupy jest niezbyt silne. Występuje negatywna zależność dojrzałości mechanizmów obronnych i repertuaru strategii radzenia sobie, co stanowi logiczną konsekwencję tego, że prymitywne obrony ego skutkują sztywnością reakcji i obniżonymi możliwościami wyboru strategii radzenia sobie (Cierpiałkowska, 2017). Im mniej dojrzałe są mechanizmy obronne stosowane przez badanych, tym mniej elastycznie zachowują się oni w sytuacjach trudnych i stresujących. Negatywny związek stopnia integracji tożsamości ze zdolnością do refleksyjnego zachowania wobec podejmowanego procesu radzenia sobie wskazuje, że badani są tym bardziej zdolni do refleksji, im bardziej spójną reprezentacją świata i siebie dysponują (Izdebska i Pastwa-Wojciechowska, 2013). Tożsamość odpowiada za zintegrowane

poczucie ja, które subiektywnie przejawia się przeżywaniem ja i znaczących innych w sposób złożony, dobrze zróżnicowany, subtelny, głęboki, ciągły w czasie oraz niezależny od sytuacji (Caligor *et al.*, 2019). Również badania nad mentalizacją potwierdzają, że spójna reprezentacja ja umożliwia rozumienie złożoności przeżyć i zdolność metarefleksji w stosunku do własnych wewnętrznych stanów (Allen *et al.*, 2014; Bateman i Fonagy, 2016). Zastanawianie się nad swoim zachowaniem i możliwościami jego korekty z perspektywy osiągnięcia celu jest ważnym przejawem elastyczności (Vriezekolk *et al.*, 2012). Z kolei dyfuzja tożsamości i słabo rozwinięte funkcje ego uniemożliwiają odróżnienie rzeczywistości zewnętrznej od wewnętrznej, a fragmentaryzacja reprezentacji ja ogranicza możliwość spójnej autorefleksji i zmniejsza poczucie ciągłości działania. Może to być również przeszkodą w refleksji nad własną aktywnością zaradczą, tym bardziej że rozszczepienie nasila się zwłaszcza w trudnych sytuacjach (Cierpiałkowska, 2017; Kernberg, 2004). Osoby z badanej grupy doświadczają tym większych trudności w refleksji nad sobą, im spójność ich tożsamości jest niższa.

Wśród badanych osób uzależnionych można też wyróżnić grupę cechującą się mniejszymi nieprawidłowościami w funkcjonowaniu, które ze względu na wyższe zdolności adaptacyjne, związane z bogatszym repertuarem strategii zaradczych i większą zdolnością refleksji nad własnym postępowaniem, można określić jako prawdopodobnie wyżej funkcjonujące (Zaworska-Nikoniuk, 2021). Zastanawiające jest, że pomimo różnic w zakresie dyspozycyjnego repertuaru strategii zaradczych i zdolności refleksji nad swoim postępowaniem w radzeniu sobie badane osoby nie różnią się zmiennością, która jest jedną z cech elastyczności w radzeniu sobie. Ten ważny warunek elastycznego radzenia sobie ze stresem zakłada zmienność międzysytuacyjną (Lazarus i Folkman, 1984), czyli umiejętność wykorzystywania różnych strategii odpowiednio do zmieniających się warunków zewnętrznych. Uwzględni również zmienność wewnątrzsituacyjną (Kato, 2015), która oznacza zdolność wyboru strategii radzenia sobie ze stresem także wtedy, gdy obiektywne okoliczności nie uległy zmianie, a zmieniła się jedynie wewnętrzna ocena sytuacji stresującej. We wszystkich skupieniach osób badanych, niezależnie od organizacji osobowości, umiejętności w tym zakresie są podobne i przeciętne dla populacji osób dorosłych (steny 5–6) (Basińska *et al.*, 2021). Wydaje się zatem, że sposób wdrażania elastycznych rozwiązań przez osoby uzależnione od alkoholu jest w tej grupie jednolity i – mimo umiarkowanych kompetencji zmiany strategii ze względu na okoliczności lub stan wewnętrzny – nie jest wystarczająco międzysytuacyjnie lub wewnątrzsituacyjnie zmienny, aby chronić przed wykorzystywaniem strategii użycia alkoholu w odpowiedzi na potrzebę poradzenia sobie. Skłania to do przypuszczenia, że istnieje wspólny dla grupy osób uzależnionych od alkoholu styl radzenia sobie (Strelau *et al.*, 2005), który może być związany z ukierunkowaniem na uzyskanie odprężenia w sytuacji napięcia emocjonalnego lub chęcią

uniknięcia konfrontacji z sytuacją trudną (Mroziak *et al.*, 1999), niezależnie od charakterystyki osobowościowej. We wcześniejszych badaniach osób uzależnionych od alkoholu w grupie osób w kryzysie bezdomności zaobserwowano, że wzrost spożycia alkoholu wiązał się z częstszym stosowaniem strategii zorientowanych na emocje i unikanie (Opalach *et al.*, 2016). W innych badaniach okazało się również, że preferowane style radzenia sobie ze stresem nie różniły osób utrzymujących abstynencję od chorych z nawrotami (Walter *et al.*, 2006), choć wydawałoby się, że ze względu na proces leczenia mogą ulec zmianie. Style radzenia sobie okazują się jednak raczej trwałą preferencją, zgodnie z założeniami teoretycznymi (Strelau *et al.*, 2005). Wymiar zmienności w konstrukcie elastyczności w radzeniu sobie odzwierciedla więc być może stałość stylu radzenia sobie w grupie osób dorosłych uzależnionych od alkoholu. Jednocześnie zmienność nie jest, jako aspekt elastyczności, powiązana z wymiarami osobowości wyróżnionymi według założeń Kernberga (Lenzenweger *et al.*, 2001). Są to hipotezy, które z pewnością wymagają dalszych analiz w bardziej specyficznie ukierunkowanych badaniach w grupie osób uzależnionych od alkoholu z uwzględnieniem ich poziomu organizacji osobowości, preferowanego stylu radzenia sobie, ale także ogólnego wzorca funkcjonowania. Analiza wyników prezentowanych badań ujawnia niewielkie zróżnicowanie organizacji osobowości w wymiarach natężenia agresji i wartości moralnych, powiązane z płcią. U mężczyzn z badanej grupy stwierdzono istotnie większe skłonności do zachowań agresywnych i do wrogości interpersonalnej niż u kobiet. Kobiety radzą sobie w zakresie kontrolowania impulsów bardziej adaptacyjnie, co prawdopodobnie umożliwiłaby bardziej prospołeczna orientacja ich postaw moralnych. Uzyskany wynik koresponduje ze stereotypem funkcjonowania kobiet i mężczyzn w naszej kulturze (Renzetti i Curran, 2005), który promuje prospołeczność i hamowanie agresji u kobiet i jednocześnie daje większe przyzwolenie na ekspresję wrogości i zachowania agresywne u mężczyzn, co może mieć znaczenie w formowaniu się wzorca zachowań. Z badań nad mentalizacją (Allen *et al.*, 2014; Bateman i Fonagy, 2016) wynika ponadto, że jeśli w znaczących relacjach z opiekunem dojdzie do frustracji, z którą jest powiązane doświadczenie pozabezpiecznej relacji przywiązania, to pod jej wpływem w relacji z obiektem aktywuje się negatywna reprezentacja ja. Na taki charakter doświadczeń w relacji z opiekunem w grupie osób uzależnionych od alkoholu wskazują dotychczas prowadzone badania, między innymi te ujmujące problem z perspektywy relacji przywiązania (Wyrzykowska *et al.*, 2014). Wewnętrzne negatywne tendencje przyjmują postać agresywnych lub autodestrukcyjnych reakcji w odpowiedzi na poczucie, że ja jest atakowane lub źle traktowane. Z powodu trudności w testowaniu rzeczywistości wewnętrzne doświadczenie zagrożenia postrzegane jest w zniekształcony sposób jako realne w relacji z innymi i uzasadniające zarówno unikanie, jak i postawę agresywną (Caligor *et al.*, 2019; Cierpiałkowska, 2017), co może

również częściowo wyjaśniać zróżnicowanie wzorca zachowań prezentowanych przez kobiety i mężczyzn uzależnionych od alkoholu.

Elastyczność w radzeniu sobie jako kompetencja i zasób stanowi ważny warunek poprawy funkcjonowania osób uzależnionych od alkoholu. Zgodnie z oczekiwaniami w grupie osób badanych konstrukt ten okazał się niezależny od płci, zarówno w wymiarze ogólnym, jak i w zakresie wszystkich kompetencji związanych z jego podwymiarami. Elastyczność w radzeniu sobie jest właściwością związaną z doświadczeniem jednostki i jej osobowością (Basińska, 2015; Cheng *et al.*, 2014; Kato, 2012), uniwersalną dla płci. Potwierdzają to wyniki wcześniejszych badań, które również wskazują na brak różnic w elastyczności w radzeniu sobie związanych z płcią osób badanych (Basińska, 2015; Basińska *et al.*, 2021; Piórowski *et al.*, 2017).

Nasilenie mniej dojrzałych mechanizmów obronnych i agresji okazało się związane z wiekiem osób badanych i tym słabsze, im starsi byli badani, na rzecz obron ego wyższego rzędu i bardziej zrównoważonych reakcji. Równocześnie elastyczność w radzeniu sobie okazała się większa wraz z wiekiem osób badanych, także w poszczególnych podwymiarami. Kombinacja wskazanych właściwości ujawniła w analizach wzajemne korelacje i tworzy konfigurację czynników, która wydaje się z wiekiem mniej patologiczna, co jest zastanawiające w odniesieniu do grupy osób uzależnionych od alkoholu. Związek korzystniejszego wzorca funkcjonowania z wiekiem nasuwa wyjaśnienie, że może on być efektem powiązaniem z podjętym leczeniem i abstynencją utrzymywaną przez osoby uzależnione. Utrzymanie abstynencji wymaga spójnego zachowania zorientowanego na cel, którym jest leczenie, efektywnej samokontroli, a także coraz większej samoświadomości i wglądu, co jest również kształtowane i wspierane w procesie terapeutycznym osób badanych (Cierpiałkowska, 2017; Cierpiałkowska i Ziarko, 2010; Miller *et al.*, 2009). Rezygnacja ze spożywania alkoholu, często w postaci całkowitej abstynencji, wymaga stosowania alternatywnych strategii w radzeniu sobie ze stresem, ale także uruchamiania strategii zaradczych wobec stresu związanego z leczeniem (Juczyński, 2012). Są to czynniki, które mobilizują do poszukiwania rozwiązań, kształcą szerszy repertuar zachowań i refleksyjną postawę wobec własnego postępowania, co wprost wiąże się z rozwijaniem elastyczności zaradczej (Basińska *et al.*, 2021; Cheng *et al.*, 2014; Kato, 2012). Nie wyklucza to rozwojowego wyjaśnienia obserwowanego efektu. Z badań wiadomo, że w miarę starzenia się ludzie są skłonni podejmować wysiłek zmiany zachowania w kierunku lepszej adaptacji do ograniczeń wynikających z malejącej sprawności fizycznej i psychicznej. Starają się utrzymać możliwie najwyższy dobrostan poprzez większą elastyczność i dostosowanie zachowania do własnych ograniczeń i problemów wynikających ze starzenia się (Cheng *et al.*, 2014), co może dotyczyć także badanej grupy osób.

Elastyczność w radzeniu sobie okazała się we wszystkich wymiarach istotnie pozytywnie powiązana z wiekiem osób

uzależnionych od alkoholu w badanej grupie, choć zależność zmiennych ma słabą siłę. Jest to zgodne z wcześniejszymi ustaleniami w stosunku do konstruktów elastyczności, której nasilenie okazało się zmienne w czasie i zależne od warunków sytuacyjnych (Górska i Basińska, 2020; Piórowski *et al.*, 2017). Elastyczność w radzeniu sobie jest dyspozycją, którą można rozwijać dzięki doświadczeniu zdobywanemu wraz z wiekiem (Cheng *et al.*, 2014). Uzyskane wyniki wpisują się w założenia teoretyczne konstruktów i potwierdzają, że im starsza jest osoba dorosła uzależniona od alkoholu, tym bardziej elastycznie radzi sobie ze stresem. Rolę doświadczenia, ale i zamierzonych oddziaływań we wzmacnianiu elastyczności w wymiarze ogólnym i jej poszczególnych wymiarach potwierdzają również doniesienia z badań. Okazuje się, że celowe oddziaływania mogą skutkować rozwinięciem kompetencji w zakresie elastyczności u jednostki (Bliźniak *et al.*, 2020).

W świetle uzyskanych wyników podjęcie treningu elastycznego radzenia sobie z uwzględnieniem kształtowania szerszego repertuaru strategii zaradczych oraz zdolności skorygowania zachowania w odniesieniu do krytycznej refleksji w stosunku do własnych działań zaradczych można uznać za ważną rekomendację dotyczącą procesu leczenia osób uzależnionych od alkoholu. Tworzyłyby to możliwość bardziej elastycznego, a przez to zdrowszego funkcjonowania.

OGRANICZENIA BADAŃ

W przeprowadzonych badaniach wzięła udział grupa osób uzależnionych od alkoholu w bardzo zróżnicowanym wieku, z nadreprezentacją mężczyzn. Wynikało to z dostępności badanych w instytucjach i ośrodkach, w których prowadzono badania. W dalszych analizach warto zwiększyć liczebność grupy kobiet. Badaniem objęto jedynie osoby pozostające aktualnie w trakcie abstynencji, nie dokonano jednak rozróżnienia ze względu na czas jej trwania czy liczbę prób leczenia. Nie uwzględniono grupy kontrolnej, co stanowi kolejne ograniczenie. Kolejny etap wyjaśniania podjętej problematyki warto zaplanować jako badania podłużne, tak aby możliwa była pełniejsza kontrola zmiennych związanych z uzależnieniem i dynamiką leczenia.

WNIOSKI

Uzyskane wyniki pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

1. Organizacja osobowości badanych dorosłych uzależnionych od alkoholu jest powiązana z niektórymi wymiarami elastyczności w radzeniu sobie jedynie w zakresie dojrzałości mechanizmów obronnych i stopnia integracji tożsamości. Im większe nasilenie prymitywnych mechanizmów obronnych, tym mniej zróżnicowanych strategii i sposobów radzenia sobie ze stresem jest w dyspozycji badanych, a im mniej zintegrowana jest ich tożsamość, tym mniejsza jest zdolność do refleksji nad własną aktywnością zaradczą i jej skutecznością.

2. Badani dorośli uzależnieni od alkoholu tworzą pod względem organizacji osobowości istotnie zróżnicowaną grupę, w której można wyłonić osoby wyżej funkcjonujące z najbardziej prawidłową organizacją osobowości, osoby z nieco większym nasileniem nieprawidłowości w poszczególnych wymiarach osobowości oraz osoby charakteryzujące się organizacją osobowości cechującą się najbardziej nasiloną patologią.
3. Organizacja osobowości różnicuje badaną grupę pod względem kompetencji do elastycznego radzenia sobie i jego podwymiarów, które są wyższe w podgrupie osób z organizacją osobowości charakteryzującą się najmniejszymi nieprawidłowościami w porównaniu z innymi podgrupami.
4. Wzór funkcjonowania osób uzależnionych od alkoholu aktualnie utrzymujących abstynencję staje się w związku z wiekiem bardziej adaptacyjny i mniej chorobowy ze względu na stosowanie bardziej dojrzałych mechanizmów obronnych, mniejsze nasilenie agresji interpersonalnej oraz większą elastyczność w radzeniu sobie we wszystkich jej wymiarach.

Konflikt interesów

Autorki nie zgłaszają żadnych finansowych ani osobistych powiązań z innymi osobami lub organizacjami, które mogłyby negatywnie wpłynąć na treść publikacji oraz rościć sobie prawo do tej publikacji.

Wkład autorów

Koncepcja i projekt badania: IAG. Gromadzenie i/lub zestawianie danych: AF. Analiza i interpretacja danych: IAG. Napisanie artykułu: IAG. Krytyczne zrecenzowanie artykułu: IAG. Zatwierdzenie ostatecznej wersji artykułu: IAG.

Piśmiennictwo

- Allen JG, Fonagy P, Bateman AW: *Mentalizowanie w praktyce klinicznej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014.
- Basińska MA (eds.): *Elastyczne radzenie sobie ze stresem w zdrowiu i w chorobie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2015.
- Basińska MA, Szocińska A: *Temperament a występowanie syndromów psychospołecznych według The Diagnostic Criteria for Psychosomatic Research – DCPR u pacjentów z chorobami kardiologicznymi*. *Psychologia – Etiologia – Genetyka* 2015; 32: 29–46.
- Basińska MA, Kruczek A, Borzyszkowska A et al.: *Flexibility in Coping with Stress Questionnaire: structure and psychometric properties*. *Current Issues in Personality Psychology* 2021; 9: 179–194.
- Bateman A, Fonagy P: *Mentalization-Based Treatment for Personality Disorders. A Practical Guide*. Oxford University Press, Oxford 2016.
- Bliźniak M, Najlepsza N, Krystkiewicz G et al.: *Elastyczność w radzeniu sobie ze stresem – propozycja kształcenia kompetencji u młodzieży licealnej*. In: Wojtyńkiewicz E, Szatkowska K, Borzyszkowska A (eds.): *Psyche – Ciało – (Nie)Stabilność*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2020: 84–127.
- Borzyszkowska A, Basińska MA: *Elastyczność poznawcza jako istotny aspekt elastyczności w radzeniu sobie ze stresem na przykładzie osób uzależnionych od alkoholu utrzymujących abstynencję*. In: Basińska MA, Grzankowska I (eds.): *Wybrane zagadnienia z psychologii klinicznej*. Tom. 1. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2020: 39–56.

- Borzyszkowska A, Basińska MA: Personal resources – resiliency, hope and spiritual wellbeing in relation to coping flexibility with stress in alcohol dependent persons. *Alkohol Narkom* 2018; 31: 243–264.
- Bujalski M, Moskalewicz J, Stokwizewski J: Occupational position and alcohol use disorders in Poland. *Int J Occup Med Environ Health* 2021; 34: 591–602.
- Caligor E, Clarkin JF: Model osobowości i patologii osobowości oparty na teorii relacji z obiektem. In: Clarkin JF, Fonagy P, Gabbard GO (eds.): *Psychoterapia psychodynamiczna zaburzeń osobowości. Podręcznik kliniczny*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013: 23–60.
- Caligor E, Kernberg OF, Clarkin JF et al.: *Psychoterapia psychodynamiczna patologii osobowości. Leczenie self i funkcjonowania interpersonalnego*. Polskie Towarzystwo Psychoterapii Psychodynamicznej, Kraków 2019.
- Caspi A, Roberts BW, Shiner RL: Personality development: stability and change. *Annu Rev Psychol* 2005; 56: 453–484.
- Cheng C: Cognitive and motivational processes underlying coping flexibility: a dual-process model. *J Pers Soc Psychol* 2003; 84: 425–438.
- Cheng C, Lau HPB, Chan MPS: Coping flexibility and psychological adjustment to stressful life changes: a meta-analytic review. *Psychol Bull* 2014; 140: 1582–1607.
- Chodkiewicz J: Rola zasobów osobistych w utrzymaniu abstynencji przez mężczyzn uzależnionych od alkoholu. *Alkohol Narkom* 2001; 14: 277–287.
- Cierpiałkowska L: Psychologia uzależnień. In: Cierpiałkowska L, Sęk H (eds.): *Psychologia kliniczna*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017: 383–406.
- Cierpiałkowska L, Gościński J: *Współczesna psychoanaliza. Modele konfliktu i deficytu*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2005.
- Cierpiałkowska L, Ziarko M: *Psychologia uzależnień – alkoholizm*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010.
- Clarkin JF, Foelsch PA, Kernberg OF: *The Inventory of Personality Organization*. The Personality Disorders Institute, Cornell University, New York 2001.
- Dragan M: Doświadczenia traumatyczne a uzależnienie od alkoholu. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008.
- Dziukiewicz J: Alkoholizm i nadużywanie alkoholu – powszechny problem społeczny i zdrowotny XXI wieku. In: Pujer K (ed.): *Problemy nauk społecznych, humanistycznych, ekonomicznych. Konteksty i wyzwania*. Exante Wydawnictwo Naukowe, Wrocław 2017: 17–26.
- Gąsior K: Czynniki zagrażające rozwojowi dzieci w rodzinie z problemem alkoholowym na przykładzie Dorosłych Dzieci Alkoholików. *Alkohol Narkom* 2008; 21: 247–262.
- Górska K, Basińska MA: Zasoby osobiste a elastyczność w radzeniu sobie ze stresem u osób chorych kardiologicznie. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J. Pedagogia-Psychologia* 2020; 33: 221–237.
- Gravetter FJ, Wallnau LB: *Essentials of Statistics for the Behavioral Sciences*. 8th ed., Wadsworth Cengage Learning, Belmont 2014.
- Grzybowski A: Alkoholizm – stale aktualny problem zdrowotny społeczeństwa polskiego. *Aktywność samorządu w zakresie profilaktyki alkoholowej*. *Now Lek* 2005; 74: 244–250.
- Gunn RL, Finn PR, Endres MJ et al.: Dimensions of disinhibited personality and their relation with alcohol use and problems. *Addict Behav* 2013; 38: 2352–2360.
- Hobfoll SE: Teoria zachowania zasobów i jej implikacje dla problematyki stresu, zdrowia i odporności. In: Bielawska-Batorowicz E, Dudek B (eds.): *Teoria zachowania zasobów Stevana E. Hobfolla – polskie doświadczenia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012: 17–49.
- Izdebska A, Pastwa-Wojciechowska B: Organizacja osobowości i jej pomiar – polska adaptacja kwestionariusza IPO Kernberga i współpracowników. *Czasopismo Psychologiczne* 2013; 19: 17–27.
- Juczynski A: Zmiany w trakcie terapii wyznacznikiem utrzymywania abstynencji. *Badania kobiet uzależnionych od alkoholu*. In: Chodkiewicz J, Gąsior K (eds.): *Wybrane zagadnienia psychologii alkoholizmu*. Wydawnictwo Difin, Warszawa 2012: 94–113.
- Kaiser AJ, Davis HA, Milich R et al.: Bidirectional relations of impulsive personality and alcohol use across three waves of data collection. *Subst Use Misuse* 2018; 53: 2386–2393.
- Kasperowicz-Dąbrowiecka A: Różnice płci w alkoholizmie. *Komos Problemy Nauk Biologicznych* 2003; 52 (1): 83–86.
- Kato T: Development of the Coping Flexibility Scale: evidence for the coping flexibility hypothesis. *J Couns Psychol* 2012; 59: 262–273.
- Kato T: The dual-process theory: new approach to coping flexibility. In: Basińska MA (ed.): *Elastyczne radzenie sobie ze stresem w zdrowiu i w chorobie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2015: 19–37.
- Kernberg OF: A psychoanalytic theory of personality disorders. In: Clarkin JF, Lenzenweger MF (eds.): *Major Theories of Personality Disorder*. Guilford Press, New York 1996: 106–140.
- Kernberg OF: Aggression, trauma, and hatred in the treatment of borderline patients. *Psychiatr Clin North Am* 1994; 17: 701–714.
- Kernberg OF: Borderline personality disorder and borderline personality organization: psychopathology and psychotherapy. In: Magnavita JJ (ed.): *Handbook of Personality Disorders: Theory and Practice*. John Wiley & Sons Inc., New York 2004: 92–119.
- Kernberg OF: Neurosis, psychosis, and the borderline states. In: Freedman AM, Kaplan HI, Sadock BJ (eds.): *Comprehensive Textbook of Psychiatry*. Williams & Williams, Baltimore 1980: 1079–1092.
- Kessler RC, Crum RM, Warner LA et al.: Lifetime co-occurrence of DSM-III-R alcohol abuse and dependence with other psychiatric disorders in the National Comorbidity Survey. *Arch Gen Psychiatry* 1997; 54: 313–321.
- Kranzler HR, Rosenthal RN: Dual diagnosis: alcoholism and co-morbid psychiatric disorders. *Am J Addict* 2003; 12 (s1): s26–s40.
- Krok D, Gałążewska I: Dylematy uzależnienia – impulsywność i radzenie sobie ze stresem u mężczyzn uczestniczących w terapii uzależnień. *Studia Socialia Cracoviensia* 2016; 8: 179–198.
- Krupa A, Bargiel-Matusiewicz K, Hofman G: Związek wsparcia społecznego ze stosowaniem strategii radzenia sobie ze stresem w grupie osób uzależnionych od środków psychoaktywnych. *Alkohol Narkom* 2005; 18: 57–69.
- Lazarus RS, Folkman S: *Stress, Appraisal, and Coping*. Springer, New York 1984.
- Lenzenweger MF, Clarkin JF, Kernberg OF et al.: The Inventory of Personality Organization: psychometric properties, factorial composition, and criterion relations with affect, aggressive dyscontrol, psychosis proneness, and self-domains in a nonclinical sample. *Psychol Assess* 2001; 13: 577–591.
- McWilliams N: *Diagnoza psychoanalityczna*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2008.
- Miller KS, Vannatta K, Compas BE et al.: The role of coping and temperament in the adjustment of children with cancer. *J Pediatr Psychol* 2009; 34: 1135–1143.
- Mroziak B, Woronowicz BT, Wójtowicz S: Zmiany poczucia koherencji i stylu radzenia sobie ze stresem po podstawowym programie psychoterapii osób uzależnionych od alkoholu. *Alkohol Narkom* 1999; 12: 225–236.
- Mróz J: Znaczenie zasobów osobistych dla zachowań i przeżyć związanych z pracą pielęgniarzek. *Probl Hig Epidemiol* 2014; 95: 731–736.
- Ogińska-Bulik N: Prężność psychiczna a zadowolenie z życia osób uzależnionych od alkoholu. *Alkohol Narkom* 2014; 27: 319–324.
- Opalach C, Romaszko J, Jaracz M et al.: Coping styles and alcohol dependence among homeless people. *PLoS One* 2016; 11: e0162381.
- Pietras-Mrozicka M: Posiadane zasoby osobiste (optymizm i poczucie własnej skuteczności) a ocena jakości życia. *Analiza współzależności*. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Sociologica* 2016; (57): 19–38.
- Piórowski K, Basińska MA, Piórowska A et al.: Adaptacja Kwestionariusza Elastyczności Poznawczej – Cognitive Flexibility Inventory. *Przegląd Psychologiczny* 2017; 60: 605–620.
- Poprawa R: Style radzenia sobie a ryzyko problemów alkoholowych wśród dorastającej młodzieży. *Przegląd Psychologiczny* 2011; 54: 67–86.
- Renzetti CM, Curran DJ: *Kobiety, mężczyźni i społeczeństwo*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Skoczek M, Grzyb K, Wanot B: *Alkoholizm. Leczenie i skutki*. In: Wanot B, Biskupek-Wanot A, Deryng-Dziuk A (eds.): *Problemy zdrowia publicznego. Tom 1*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersy-

- tetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2020: 107–120.
- Skotnicka J: Exposure to traumatic experiences among people addicted to alcohol. *Psychiatr Pol* 2018; 52: 487–497.
- Strelau J, Jaworowska A, Wrześniewski K et al.: Kwestionariusz radzenia sobie w sytuacjach stresowych CISS. Podręcznik. Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 2005.
- Vriezekolk JE, van Lankveld WGJM, Eijsbouts AMM et al.: The coping flexibility questionnaire: Development and initial validation in patients with chronic rheumatic diseases. *Rheumatol Int* 2012; 32: 2383–2391.
- Walter M, Gerhard U, Gerlach M et al.: Cortisol concentrations, stress-coping styles after withdrawal and long-term abstinence in alcohol dependence. *Addict Biol* 2006; 11: 157–162.
- Wojtyńkiewicz E: Tożsamość osób uzależnionych od alkoholu. *Alkohol Narkom* 2018; 31: 125–146.
- Wojtyńkiewicz E, Liberacka-Dwojak M, Sękowski M: Organizacja osobowości u osób uzależnionych od alkoholu i narkotyków. In: Basińska MA, Grzankowska I (eds.): *Wybrane zagadnienia z psychologii klinicznej*. Tom 1. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2020: 201–225.
- World Health Organization: *Global Status Report on Alcohol and Health 2018*. World Health Organization, Geneva 2018.
- Woronowicz BT: *Uzależnienia. Geneza, terapia i powrót do zdrowia*. Media Rodzina, Poznań 2009.
- Wyrzykowska E, Głogowska K, Mickiewicz K: Relacje przywiązania u osób uzależnionych od alkoholu. *Alkohol Narkom* 2014; 27: 127–143.
- Zaworska-Nikoniuk D: Alkoholicy wysokofunkcjonujący – trudności diagnostyczne, charakterystyka i modele leczenia. *Resocjalizacja Polska* 2021; 22: 205–225.
- Ziarko M: Etapy konstruowania programu profilaktycznego. In: Cierpiąłkowska L, Ziarko M (eds.): *Psychologia uzależnień – alkoholizm*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010: 374–426.